

Bulcsu László

Az anonimizálás kérdése egy módszer tükrében

Bakos Áron *Név nélkül: Az anonimizálás kérdései az etnográfiai kutatásban* című vitaindítójában körkörös gondolatmenettel járja végig az etnográfiában megjelenő anonimizálás problémakörét. Elsőként a vitaindítóban felvetettek reflektálnék, és utána térnék rá az interjúzásban felmerülő anonimizációs kérdésekre.

Bakos Áron Alice Goffman etnográfiai módszereket alkalmazó, számos kritikát ért város-szociológiai kötetéből indul ki, amelynek kritikusai közül Steven Lubet emeli ki. Lubet ezen kritikája alapján ír egy etnográfiai kutatómódszertani problémákra fókuszáló kötetet, amelynek központjába az anonimizálást helyezi. Erre reflektál Bakos Áron, aki egyrészt az anonimizálás problematikájának etnográfiai olvasatával kapcsolatban kijelenti, hogy ez a nemzetközi szakirodalom szintjén sokkal vitatottabb téma, mint a magyar szakirodalomban, ahol inkább a gyakorlati példákból lehet méríteni. Továbbá a Steven Lubet által publikált kritikai kötetben definiált személyekre, helyekre és részletekre bontott anonimizálási kategóriákat veszi kritikai górcső alá.

Bakos Áron gondolatmenetének bizonyos részei kiemelésre érdemesek. Az egyik Steve Lubet kívülálló – vagy másként –, külső szemlélő, amatőr látásmódja. Ez utóbbi nem leminősítésként értendő, hiszen az amatőrnél pontosan felmerül, hogy a hivatásos kutató által kritika nélkül elfogadott vagy akár evidenciaként használt közlésmódokat képes megkérdőjelezni, illetve a saját profizmusából fakadó eltérő nézőpontot és megközelítésmódot alkalmazva képes fejleszteni is. Ilyen szempontok integrálása természetesen a módszertani paradigmaváltás kérdéskörét is feszegetheti. Másrészt a felvázolt szereposztás eggyel hátrébb lépve tükrözi az alapvető terepszituációt, szereplőit és kapcsolatukat: egyik oldalon van az evidenciák védőhálóját szövő adatközlő, a másikon a hálóba ragadó és azt bogozó idegen – vagy finomabban szólva –, a tudatos kívülálló, a kutató.

A másik megjegyzésem pontosan az evidenciaszerű anonimizálás kérdésére vonatkozik. Véleményem szerint túl egyszerű és könnyelmű ilyen módon kezelni az egyes módszerekhez kapcsolódó megoldásokat, mivel Bakos Áron szóhasználatát idézve az evidenciaszerűség mögött is „a legtudatosabb eljárásmodon való cselekvés” rejlik. Még ha a magyar szakirodalomban kevés is az olyan problémaorientált szöveg, amely az anonimizálásra fókuszál, a terepgyakorlatról és módszerekről szóló kézikönyvek és útmutatók számos támpontot adhatnak.¹ Például az antropológiában, illetve etnográfiában ilyen a paradigmaváltás-szerűen megjelenő önreflexív szemléletmód², az akcióantropológiaként megnevezett tudatos beavatkozás kérdé-

Bulcsu László (1991) – doktorandusz, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, bulcsulaszlo91@gmail.com

¹ Például: *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Szerk. Kovács Éva. Bp., 2007.; Letenyei László (szerk.): *Településkutatás. Módszertani kézikönyv és szöveggyűjtemény*. I–II. Bp., 2006.

² Balogh Balázs–Füleimle Ágnes: *Jelenlét, kapcsolattartás és terepmunkamódszerek a változó Kalotaszegen. = Változó ruralitások. A vidékiségi mai formái*. Szerk.: Jakab Albert Zsolt–Vajda András. Kolozsvár, 2019. 31–60.

se.³ Továbbá a módszerek szintjén például az empatikus hozzáállás szintén reflexíven járul hozzá a személyek, helyek és részletek reprezentációjának kérdéséhez. Természetesen egy külső szemlélő az ilyen belső praktikákat kevésbé ismeri, és ebből fakadóan a gyakorlatokat evidenciaként értelmezheti.

Bakos Áron gondolatmenete végén inkább emellett az álláspont mellett érvel, hogy nem a hiteles közlés univerzális módszertani receptjét szükséges kidolgozni, hanem a kutatási kontextusokból fakadó, egymástól eltérő gyakorlatokat érdemes megvitatni. Utóbbinál ki is emeli, hogy a különböző terepek lehetőséget adnak az egyre fókuszáltabb módszertani kérdések feltevésére, megvitatására és alkalmazására. Mindent összevetve úgy tűnik, hogy – még ha gondolatmenetének nem is célja – az anonimizálás felől nézve Bakos Áron közvetetten felmenti Alice Goffmant a módszertani kritikák alól.

Az anonimizálás kérdését illetően törekszem a terepmódszertani útmutatókból vett szempontok, illetve saját tereptapasztalataimból merítve választ adni erre a kérdésre.

A helyek közlésére vonatkozó néprajzi közfelfogással egyetértek, mivel anonimizálásuk számos problémát vet fel. A probléma eleve nem korlátozható az egyes helynevekre, terekre, hanem a közvetlen környezetre utaló megnevezések mindegyikének egységes megváltoztatása szükséges ahhoz, hogy konstans reprezentációt kapjunk. Ha ez nem valósul meg, akkor okafogyottá válik az eredeti célkitűzés. Továbbá a hely(ek) megmásításának veszélye azzal fenyeget, hogy ez az eljárás a szépirodalom és a fikció szintjére degradálja a terepen töltött időt és munkát. A kutatás helyszínére szintén árulkodó utalás lehet a terephez köthető implicit fogalmak használata. Ha implicit tartalmak kerülnek az értelmezési hálóba, azokat az olvasó számára jellemzően ki kell fejteni, tehát explicité kell tenni. Az interjúzás kapcsán ezek a problémák megjelenhetnek azokban a közölt részletekben, amelyek kontextusba ágyazva legtöbbször képesek visszaadni a terep élményét.

Az etnográfiai interjúk készítésénél alapvető követelménynek számít a beszélgetőtársal szembeni empatikus hozzáállás.⁴ Ez többek között arra vonatkozik, hogy a beszélgetőtárs gondolatmenete ne legyen félbeszakítva, de ilyen jellegű elvárásnak lehet tekinteni azt is, hogy a hangfelvétel kezdetét és végét jelezzük, illetve hogy ha a beszélgetőtárs ezt igényli, akkor a felvételt megszakítsuk, illetve újraindítsuk. Mindezekre a felelősség és irányítás megosztásaként lehet tekinteni. Általában, ha a beszélgetőtárs kéri a félbeszakítást, akkor jellemzően olyan információt közöl, amelyet fontosnak tart, de személyiségét vagy másét sértheti. Kutatói szemszögből nézve ez természetesen úgy tűnhet, hogy a megszakítás garantált adatvesztést jelent, vagy mintha – Steve Lubet szemszögből nézve – egyfajta módon kvalitatív vagy kvantitatív adatok elhallgatásáról lenne szó. Ugyanakkor a kutatás témájához viszonyítva a gyűjtött információk relevanciája relatív, számos szűrőn megy keresztül, és a terep kibontakozásával folyamatosan változhat. Ebből kifolyólag az egészhez képest az interjúkból kiragadott, közölt és hivatkozott, tehát az olvasó elé kerülő részletek mértéke csekély.

A részletekre vonatkozó kérdés jelzi, hogy a személyek szintjén az anonimizáció kérdését milyen tudatos odafigyelés előzi meg. Az ezzel kapcsolatos, vitaindító szövegben kifejtett morális

³ Vörös Miklós–Frida Balázs: *Az antropológiai résztvevő megfigyelés története = Településkutatás II. Módszertani szöveggyűjtemény.* Szerk. Letenyei László. 2006. 411–413.

⁴ Erről lásd: Heltai Erzsébet–Tarjányi József: *Mélyinterjú készítése és az elkövethető hibák forrásai. = Településkutatás II. Módszertani szöveggyűjtemény.* Szerk.: Letenyei László. Bp., 2006. 505–544.

főlény felelősségét leginkább az antropológiában meghonosodó önreflexív hozzáállással lehet helyesen kezelni. Ilyen tekintetben elsőként azt kell szem előtt tartanunk, hogy hogyan reagálnánk mi magunk, ha rajtunk vagy inkább velünk alkalmaznának különböző kutatási módszereket.² Ez mindenkinél természetesen egyéni válaszokat jelent, viszont személyes meggyőződésünk mindenképpen kihat a módszerek alkalmazásának szituációira, eredményességére és közlésére is.

Ugyanakkor tapasztalatom alapján, ha a végletek felől közelítem meg a beszélgetőtársakat, akkor két jellemző tendencia rajzolódik ki. Az egyik oldalon vannak azok, akik még a sokadik alkalomkor is olyan feszültek, hogy a kutató fókuszált figyelmét igényli, hogy a hangfelvevőeszköz jelenléte feledésbe merüljön, és mindennapivá váljon a beszélgetés. A másik véglet az, amikor a beszélgetőtárs szinte elébe megy a helyzetnek, és részt akar venni, vagy nagyon végletekbe menve akár irányítani, befolyásolni, felhasználni akarja a kutatást és annak eredményeit. Az előbbi természetesen törekszik anonim maradni, míg utóbbinál a részletes megörökítésre való törekvés jellemző. Mindazonáltal számba kell venni azokat a helyzeteket, ahol akarva vagy akaratlanul több személy(iség) van jelen az interjúban, akik természetesen másként viszonyulnak a kutató által is nehezebben kezelhető megkonstruált szituációhoz. Ezek a szempontok a Bakos Áron által idézett, nevek közlésére vonatkozó két eltérő állásponthoz hasonlatos kérdéseket vetnek fel. Például ha valaki nem egyezik bele a neve közlésébe, másvalaki pedig ragaszkodik hozzá, akkor a kutató az egyes igények szerint járjon el, vagy sajátos jelzésrendszert alakítson ki? Mielőtt ezt a gyakorlattól teljesen idegen felvetést elvetnénk, felmerül az is, hogy ez az eklektikus eljárás milyen szinten befolyásolná egy publikált szöveg kohézióját és hitelességet. A legelemibb kérdés tehát az, hogy hol húzható meg a határ?

Ennek megválaszolására a kutatási kontextus, szituációk és a módszertani összefüggés komplexitását szemléltető konkrét példával tennék kísérletet. Terepmunkám során egyszer tudomást szereztem arról, hogy az egyik ismerős háznál rongyszőnyegek készítésére felállítottak egy szövőszéket. Mikor beléptem, hárman voltak jelen. A köszönés után megkérdeztem, hogy készíthetek-e egy fotót a szövőszékről és az eszközt működtető beszélgetőtársamról. A válasz ez volt: „*Arra az egyre kérem, hogy engem az internetre ne tessenek feltenni.*” A tiltás tehát nem az interjúra, hanem a fényképre vonatkozott, de ebben a formában is morális kérdéssé vált számomra, hogy közreadhatom-e a fényképről és a fényképezés helyzetéről készült interjút.

Bakos Áron vitaindító eszmefuttatásából leginkább annak a kérdésnek a közvetlen felvetését hiányolom, hogy meghúzható-e az anonimizálás határa, és ha igen, akkor hol és hogyan. Vagyis vannak-e olyan közlési módok, amelyek képesek úgy körbebástyázni a kutatót, hogy személyiségi jogokat se sértsen meg. Mert ha van ilyen, akkor az akár egy egységes, transzparens etikai kódex vagy szabályrendszer kiindulópontját is képezheti. Arany középpútként személyesen a fenti idézethez kapcsolódó monogramos hivatkozást alkalmazom. A monogramos hivatkozás kompromisszumot jelen, amely azt a látszatot kelti, hogy a képzeletbeli libikóka egyik oldalra sem billen el teljesen. Mindazonáltal ez az eljárás a kutatás közvetlen körülményeinek meghatározásával bővíthető. Kérdés, hogy ez az eljárás anonimizációs technikának vagy Steve Lubet alapján reflektált anonimizálásnak minősül-e.